

КУЛТУРОЛОШКО-ПОЛИТИЧКИ МИМОХОДИ

ХРОНИЧАР И САТИРИЧАР ИВАН ИВАНОВИЋ СА ЖИГОМ ДИСИДЕНТА НА МАРГИНИ КУЛТУРНЕ ЈАВНОСТИ

Ретки су писци који се жанровски и стилски одреде још у младости и остану доследни; већина је жанровски разноврсна и иновира поетику у складу са актуелним књижевним трендовима и стваралачким искуством. Зато је деликатно и са неизбежним ризиком редуције поетичко дефинисање било чијег опуса помоћу две-три одреднице, поготову кад је реч о замашним опусима попут Ивановићевог. Но, критичари су принуђени да користе одређене појмове, моделе и друге инструменте да би од својих аналитичких нити саткали било какву синтезу. Ако бисмо покушали да литерарно лоцирамо Ивана Ивановића, аутора тридесетак књига, можда би се тај замашан и разноврстан опус најпримереније могао подвести под два велика збирна појма – хронику и сатиру. Наиме, већ од својих литерарних почетака, од школских писмених задатака и чисто литерарних првенаца, па до наших дана и његових најновијих дела, Иван Ивановић је имао две константе – његови не само романи и приче, који чине срж његовог опуса, већ и есејистички текстови и новински чланци – прожети су снажном потребом да буде верни хроничар свога времена, сведок кантовски моралне захтевности, с једне стране, и критичког, сатиричног доживљаја своје средине, ироничне дистанце како према својој ужој, завичајној средини, тако и према друштву у целини. Иако је још као дете осетио горчину изопштености, дакле у самом завичају, Ивановић је убрзо схватио да друштво чине концентрични кругови и да су сва важнија збивања и у малим местима само ехо високе државне политике, канце прстију једног те истог *zoon politicon*-а. То рано поимање политичког бића нашег друштва као строге хијерархије од свемоћног вође до послушне масе, тог сржног односа тоталитарног друштва

и сваког монизма уопште, помогло је Ивановићу да већ са првим романом досегне врхунско реалистичко умеће и да сагледа своје јунаке у рељефном реалистичком кључу, да их појми и у локалном, завичајном миљеу и у најширем друштвеном и општељудском контексту. С друге, пак, стране, Ивановић, задојен високим моралним етосом својих родитеља и ранијих предака, није отишао у другу крајност, да шрафове режима третира као механичка бића и пуке марионете. Увидео је још као малишан да под истим околностима нису сви исти, да се људи веома разликују не само изгледом већ и моралном чврстином. Зато није запао у фаталистичко *правдање* својих јунака и изговор у виду алибија *тако се морало; таква су времена...* Свако, по Ивановићу, без обзира на гвоздени принцип хијерархије, има и изванредан не баш мали простор за морал и хуманост. Осим, разуме се, оних који не презају да граде своју каријеру рушећи друге, газећи и преко мртвих и преко живих. Са особеним књижевним талентом и даром за дубље политиколошке и социо-психолошке увиде, открио је врло рано да ни груба сила ни идеолошка искључивост не оправдавају већ само објашњавају појединачна злодела. Тај важан увид широм је отворио капију Ивановићу да у самом старту свог стваралаштва, већ првим делима, објективно сними друштвену атмосферу и рељефно сазда своје ликове, од општинских, среских и државних главешина до *обичних* грађана и сељака у забити.

Мада кроз већину Ивановићевих дела марширају и такозване важне личности, људи из власти, од *егзекутора у кожњаџица* до окружних и престоничких главешина, његови омиљени ликови или литерарни фаворити су били људи из нижих слојева, из *обичног* народа; кроз њихове судбине Ивановић је пројектовао и ликове на вишој друштвеној лествици. Језиком информатике, како би то рекао Умберто Еко: људи из власти *присутни су* у нашој перцепцији, својим непрестаним кројењем наше судбине, *и кад су* (физички) *одсутни*.

Ни у својој најранијој фази Ивановић није имао илузије о природи режима. Идеологију и званичне политичке светиње – социјализам и самоуправљање – поимао је као фарсу. Није у питању био само раскорак између речи и дела – то је била лагодна поштапалица коју је сама власт лансирала и непрестано рабила да би све политичке грешке и промашаје могла да провуче кроз сито субјективних слабости, као тобожњу недораслост појединих, махом нижих, функционера висини програма и циљева непогрешиве партије и њених аксиома историјског савршенства... Већ у својој првој књизи, знаменитом роману Црвени краљ, у оквирној причи о судбини младог фудбалског виртуоза, између редова се назирала сва

притворност режима, испразност идеологије, продаја рога за свећу... Социјалистичко, друштвено добро, од почетка се растварало и прелазило у руке протагониста режима, сразмерно положају у друштвеној пирамиди. Друштвени интерес је био пука фраза, маска испод које су бујали егоистички прохтеви политичке врхушке. Црвени краљ је наоко био критички осврт на само једну појаву – мешање политике у спорт, купопродају играча на црној берзи, али, између редова, то је била разорна критика целокупне идеологије и политике. Државни тужилац је без колебања забранио књигу иако је роман наоко и формално жигосао само једну конкретну појаву, појаву коју је и сама власт начелно осуђивала.

Није било тешко демаскирати самоуправљање као фарсу само-одлучивања самоуправљача – режимско лукавство састојало се у томе да све важне одлуке власт задржи за себе, а да се самоуправљачима уступи сијасет малих права – уз благо карикирање, то је, рецимо, одређивање почетка и краја радног времена, распоред рада по сменама, распоред радних просторија, распоред годишњих одмора, синдикално обезбеђење зимнице... Све што се тиче закона и прописа држава је одређивала. Иако се састојало од тако малих, симболичних компетенција, самоуправљање је оставило крупне и далекосежне, могли бисмо чак рећи, кобне последице, од којих је Ивановић веома испаштао и као писац и као грађанин! Како то ако се о свему битном питала само власт?!

Власт је била толико лукава да је самоуправљачима приуштила и две (у оквиру радне организације) стварне компетенције: расподелу станова из интерног фонда и организацију рада. Фонд за станове је био мали, готово симболичан, али је био демагошки важна ставка за амортизовање свих радничких незадовољстава, пре свега због малих плата – сви стамбено незбринуте чланови колектива су били на списку, расподела је била прилично правична – предност су имали радници са више стажа и већом породицом. Пошто су на списку били сви стамбено незбринуте, сви су гајили наду да ће једног дана добити стан, иако се годишње делило по стан-два или три, зависно од величине фирме – проста рачуница би показала да ни за триста година неће сви добити станове, али ретко која нада је рационална... А држава је за политичку и фабричку елиту имала тзв. кадровске станове... Ставка за станове имала је улогу амортизера свих других незадовољстава радника, пре свега због малих плата, а улогу амортизера имало је и друго право самоуправљача – интерну организацију рада. Дајући свим запосленима једнака права, власт је на овај начин намерно спутавала и држала на маргини средњи слој друштва, пре свега високо

образоване грађане, од које је непрестано зазирала, да не би ни чисто интерно, у оквиру своје радне организације, били независан фактор, а камоли да се, не дај боже, повежу и направе неку ширу независну интелектуалну мрежу! То би за сваку монистичку власт била смртна опасност. Тако се често дешавало да се у фабрици више питају дактилографкиња или најситнија чиновница од инжењера или лекара ако је партијски боље рангирана. Уверење да се сви питају о свему – у томе је велико лукавство система! – импоновало је свакој сујети. Свако се осећао неприкосновеним фактором, са илузијом да се разуме у све. Та илузија се отела свакој контроли и представља и дан-данас кочницу за развој нашег друштва – та илузија, прожета нашим јуначким епским етосом и најбољом, једино правом (православном) вером, произвела је и наш колективни, национални осећај посебности, осећај који се развио до комплекса (нај)више вредности... Но, теми самоуправљања није овде посвећена шира пажња само због њеног значаја у нашој перцепцији себе и света, већ што је у више Ивановићевих књига била важна идеолошка тема, а и лично је због ње двоструко испаштао – и као писац и као грађанин.

Методом *pars pro toto*, једино могућом у Титовом добу, Ивановић је маскирао своју критику *свега постојећег*, али јавне заступнике и тумаче друштвеног интереса то никад није могло да завара – увек су под конкретном критиком ове или оне појаве разабирали критику читавог система. И кад су престале директне, отворене забране, Ивановић од мекше власти није имао користи. Његова, не само по оцени аутора ових редака, најбоља књига – *Аризани*, једна од најбољих књига о ратним и раним поратним годинама српског села у читавој нашој књижевности – није формално забрањена, али је десет година чамила по фиокама издавача док није угледала светлост дана! Лишена изворног контекста и статуса непосредног сведочанства, практично је прогнана из актуелне живе сатире ка књижевној историји... Сличан је однос према Ивановићу био и са издањем других, боље рећи: већине дела. Иако од компетентне критике уочен као висока вредност већ првом књигом, никад није имао проходност код издавача ни заслужени друштвени статус. Још као ђак основац маркиран као *четничко дете*, те етикете никад није ослобођен. Ако ту анатему можемо лако да разумемо у провинцији, где се, сликовито речено, људи плаше и своје сенке, како да оправдамо *слободарски Београд?!* А у престоници се догодила пинг-понг игра са његовим *Аризанима* и наставила његова већ полувековна маргинализација! Која траје и дан-данас! Већ низ година Ивановићева кандидатура

за статус националног пензионера се одбацује. Грандиозан опус од тридесетак књига као да не постоји!

Црвени краљ због своје књижевне судбине асоцирамо преваходно као разорну политичку вивисекцију тадашњег друштва, што она несумњиво јесте, али тим приступом овом изванредном роману редукујемо пуноћу његових значења и уметничке вредности. То је роман са упечатљивим ликовима, почев од главног јунака, фудбалера са симболичним и сугестивним презименом Југовић, са низом мајсторски профилисаних споредних ликова; роман са аутентичном атмосфером и фабулом; роман концизног модерног израза и психолошки профилисаних и нијансираних ликова... Укратко, роман трајне вредности, далеко изнад хронике и дијагнозе непосредно описаног времена.

Роман *Аризани* је прави драгуљ у читавој нашој поратној књижевности, а по својим тематско-временским реперима нема премца! У чему је тајна његове величине? Роман је врхунски читавим низом својих одлика. Сви његови романескни чиниоци – тематски дијапазон, радња разграната до волумена мега-приче, упечатљивост ликова, обухватност слике нашег села, ратна и поратна друштвенополитичка атмосфера, фабула и композиција – све је остварено на маестралан начин. Са наведеним одликама *Аризани* су у сазвежђу најбољих романа о тој тематици и свом времену. Роман је јединствен и по томе заслужује особено место не само у нашој већ и у светској књижевности – што своју литерарну монументалност постиже на најтиши могући начин. То је једна од најуспешнијих литерарних демонстрација жабље перспективе, перспективе одоздо. Све *историјски важно и велико* у овом роману догађа се на његовим рубовима и маргинама и не гради његову литерарну величину. Да чудо буде веће, ту доживљајну и естетску величину *Аризана* не граде ни крупни догађаји у *биографијама* његових ликова, и они су само делићи бића овог особеног дела. Оно главно, величину дела чине ширина и рељефност друштвеног мозаика, непрестани бруј свакодневног живота. Роман *Аризани* су ода свакодневици, непатвореном животу, душе и срца живота такозваних обичних људи, њиховог сналажења да преживе између наковња природних стихија и чекића политике и власти... Али, иако је феноменологија преживљавања између поменутих стихија крајње разуђена и особена, писац се на зауставља на егзистенцијалном нивоу већ осликава читав хоризонт животних манифестација – рада, љубави и мржње – аутохтону поетику живота села, по много чему аутентичнију од софистициране поетике урбаних миљеа.

Аризани су мозаик који и у тоталу и у појединостима слика јужносрбијанско село. *Санда Аризан* (Александар Аризановић) и његов књижевни творац не живе и не творе само једну од могућих обичних или бизарних прича из сеоске средине већ уједно отелотворују и мега-причу о селу и сељаку као таквима; једини оквирни узуси који се овде уважавају су простор и време. Роман започиње описима расула српске војске и потресном сликом распада Дринске дивизије. Ратном времену дат је велики простор. Борба за опстанак, пљачке и разарања, деобе на партизане, четнике и *неутралне*, које су не ретко експлодирале и унутар истих породица, све је то оваплоћено упечатљивом евокацијом непосредног учешћа и сведочења. Са истом уверљивошћу описани су и оснивање, рад и распад сељачких земљорадничких задруга, као и процес растакања села, масовног преласка у град и далеко даље, у бели свет, међу гастарбајтере... Иронија је своје врсте, посебно нам сигнализира писаца, да *трбухом за крухом* крећу они који одувек крух са радошћу праве, и то у време чији заштитни знак чине највећа обећања и заклињање у светлу будућност.

Аризани су написани лаким и језгровитим стилем и толико су прожети хумором да се, и поред своје жанровске комплексности, на први поглед могу примити и као хумористички роман, како га је један критичар и означио. Но, испод тог обиља хумора и лаког стила тече читав низ опорних судбина, спољних и унутарњих ломова и распада читавог једног света, света села и сељака, који нам одувек, по миту о Антеју, оличава свет толике исконске снаге да му никаква сила не може наудити, да га никаква недаћа не засеца у корену...

Виђење света остварује се овде из визуре главног јунака романа, јужноморавског сељака *Санде Аризана*. „Преузевши” на себе улогу наратора романа, Санда Аризан је омогућио писцу да читав роман *покрије* овим особеним, лексички и идиоматски егзотичним локалним говором – главни јунак не само што себе и своје рођаке и друге сељаке исказује тим говором, он њиме *препричава* и *цитира* и казивања људи из других средина, из *осталог* света. Овим поступком локални говор прекорачује функцију документарности и евокације и прераста у говор-телос самог виђења и именовања ствари; естетско и значењско ступају у једно више јединство. Мада је општепознато да за један језик сви други језици постоје само ако се преведу, овај једноставан увид готово је немогуће спровести. Како то Ивановић чини?

Недостатак ауторског ја, у овом случају, препуштен наратору, претио је да превише повласти главног јунака, да га остави неосенченог, што је могло битно умањити уметничку

вредност дела. Иван Иванович, као врстан писац, био је свестан ове опасности и дивинизацију главног јунака постигао је његовим непрестаним суочавањем са свим врстама искушења и са читавом галеријом ликова и судбина, у чијим пресецима се објективно пројектовала галерија мноштва особених ликова и судбина и градила потресна слика села на историјском размеђу. *Summa summaum*, са пуном критичарском одговорношћу се може рећи да су Аризани не само најбоља књига Ивана Ивановича већ и један од најбољих романа о српском селу и сељаку у нашој поратној књижевности.

На крају, не би се смела прећутати чињеница да је ова изузетна књига десетак година чамела по фиокама издавача. Не би се рекло да они нису увиђали њену вредност, пре ће бити да се њено опоро виђење нашег поратног села у њиховим примислима чинило као опасно залажење у тамне забране табуа. Иначе се не би десило да књига својим штампањем уђе у један сасвим други књижевни низ. На жалост, нехају и инерцији издавача придружили су се и критичари – још увек ни ова ни друге Ивановићеве књиге нису ни изблиза вредноване колико заслужују.

У виђењу живота на селу Иванович нам као асоцијацију призива Толстојево поимање народа и однос Кутузова према својој армији из визуре *Рата и мира*.

Као и његове друге књиге, и тротомни Ивановичев роман *Југовац* остао је незапажен и у културној и у широј јавности. А то је особено дело о животу на југу Србије, вредно и стручне и читалачке пажње.

Наоко, сви токови овога романа стичу се око двеју средњих школа забачене паланке и њихових наставника и ђака. Пред нама се живописно сплићу и расплићу на десетине међуљудских збитија, тихих зближавања и драматичних удаљавања човека од човека; идиличних љубави, али и оних патворених, из *голог* интереса; као и бескрајни дијапазон мржње, од благо горког укуса трача до оружаног обрачуна... Рекло би се – то ова књига упечатљиво потврђује – да своју искљученост из средишњих друштвених токова забит обилато надокнађује необузданом снагом својих примитивних страсти. Ово дело је крцато иживљавањем надмоћи по свим вертикалама – према слабијем, према нижем, према млађем и зависном, али увек надмоћи у голом и гласном виду (*Да сви виде ко сам ја!*).

Но, бескрајно обиље ликова и перипетија може недовољно удубљеног читаоца и да заведе и задржи његову пажњу на спољним линијама, на заплетима и анегдотама. Иоле

пажљиви читалац, међутим, лако увиђа да се у позадини ове бескрајне вртешке шароликих збитија указује слика целе јужне Србије, да су школе и њени наставници и ђаци само призма кроз коју се огледа цело друштво. Под вештом руком хроничара помала се рељефна слика једног наоко специфичног и готово резерватски издвојеног, а заправо бескрајног простора такозване паланке: од наиве и преданости инерцији до провинцијски наглашене имитације богатијег и надмоћнијег *севера*, од убогости сиромаштва до надменог и престижног расипништва...

Иако је читаво ткиво романа *Југовац* прожето хумором, доживљај читаоца поприма, неосетно али постојано, све тамнију гаму... Ведро се преобраћа у суморно, комика у фарсу, гротеску, трагику... Бескрајни мозаик наоко забавно-комичних анегдота прераста у опору слику менталитета ишчашеног живота читавог друштва, са сурогатом као својим идентитетом, а учмалост паланке постаје општа друштвена парадигма.

Ако би овом роману истине нашег југа, и дословног и метафоричног у исти мах, тој непрегледној хроници-панорами наше свакодневице, и смешне и тужне истовремено, требало наћи неку паралелу у светској књижевности, вероватно би нам међу првима пристигле Гогољеве *Мртве душе*. И у *Југовцу* је раскалашна гласност смеха уједно и оптужница против средине и друштва, утонулог у сивило испразног живота и поред нападаог блештавила своје фасаде.

Роман, тачније рећи: романескни циклус *Југовац* није филигрански изведен као *Аризани*, али је по свим другим одликама, по богатству мотива и разуђености радње, по веродостојности и упечатљивости слике друштва, дело трајне вредности, роман истина и роман метафора у исти мах.

Након громаде *Југовца* уследио је роман *Нишки гамбит*, десета Ивановићева књига. Тематски би се и овај роман могао сматрати (завршним) делом трилогије, серијала посвећеног спорту. Након *Црвеног краља* и *Фудбалске грознице (Времена спорта и разаноде)*, у којима се друштво и политика сагледавају медијацијом фудбалске игре, која је код Срба синоним за спорт уопште, *Гамбит* је, као што нам и назив романа недвосмислено казује, нарацију развио око шаха. Та древна игра Ивановићу је послужила као окосница невеселе судбине њеног главног протагонисте, који је уједно и главни лик романа. Игра која је на спортском пољу синоним мисаоности и духовног сучељавања; сукоба интелекта, карактера и издржљивости, у роману је оквирна метафора која имплицира кризу вредности. Зна се, стицајем околности а не

што главни јунак романа није досегао аутономни литерарни идентитет, и прототип шахисте – чувени нишки велемајстор и шаховски теоретичар Драгутин Шаховић, који се рано разболео и релативно млад умро. Уместо да провинција свим снагама и средствима – да иронија буде већа тај улог био би ближи симболици него приметној инвестицији – помогне јединој својој светској величини да се, не само ње ради већ и ради свог интереса и чувења, вине у још веће висине, средина се исказује својим паланачким духом, који све своди на просек, на свој ниво, поимајући све који је надвисују, чак и своју рођену децу (!), као своје смртне непријатеље. Но, док је у претходна два *спортска* романа писац заснивао трагикомуку преваходно на друштвеном неморалу и хипокризији, овде је, у врзином колу судбине, важан играч и сам главни јунак. Другим речима, ако фудбалери више мисле ногама него главом и по природи свог хабитуса више припадају *објекту* збивања, шахиста тако високог менталног и моралног нивоа је, бар донекле и унеколико, и *субјект* и *саучесник* радње. На тој специфичној позицији интелектуалних бића, притиснутој безименом масом, с једне стране, и политичком врхушком, с друге стране, Ивановић је извајао особен и упечатљив трагичан лик. Наиме, и маса и псеудо-елита органски не подносе разлику, другост, особеност – за обе те социјалне средине не само одступање нагоре (идиотија, лудило), већ и одступање набоље (таленат, натпросечност) имају исти – негативни предзнак. То речито потврђују и сами усмени идиомати одбијања друкчијег, које нам писац у својим књигама обилато подастире као увек приручне фигуре анатеме: *Ти ћеш да ме учиш!*; *Ко си ти?!*; *Шта ти знаш?!...*

Пре *Црвеног краља*, Ивановић је по часописима и листовима објавио низ сатиричних новела, под оквирним насловом најпознатије међу њима *Шопска амбасада*, коју је, у пишчевој драматизацији, играо више сезона великан нашег глумишта – Никола Симић...

За *Фудбалском генерацијом* уследио је роман *Живи песак, живо блато*, са изразито социјалном мотивацијом, а потом збирка новела *Козја крв*, такође само у периодици, као и претходне новеле.

У пост-титовском периоду (*И после Тита – Тито!*), налазећи се непрестано и природом своје литерарне знатижеле и личном судбином у раљама политике и идеологије, Ивановић је осетио амбициозну потребу да ослика духовни портрет читавог друштва. Замашно дело *Југовићи* је вивисекција нашег интелектуалног стања, духовни пресек нашег полувековног кретања из тврде у меку комунистичку диктатуру. Премда је имао разумевања и симпатије и за нашу ин-

телектуалну елиту (неке од философа, социолога и других интелектуалаца је и познавао и с њима сучељавао ставове), није био импресиониран нашом интелектуалном сценом, сведеном на марксизам и франкфуртски философски круг, иако наше учмало друштво (*како таде, тако и остаде*) вапије за књигама Рејмона Арона и Поперовим делима *Отворено друштво* и *Непријатељи отвореног друштва*. Но, у најбољим нашим представницима *Корчуланске летње школе* увиђао је знатан морално-критички потенцијал за актуелни ангажман, коме је и сам доприносио на разне начине.

Побуњеник срцем и душом, а не могавши да сав свој морално-интелектуални набој литерарно изрази због политичке опструкције и издавачке (пре)опрезности, Ивановић је настојао да своју толстојевско-солжењициновску потребу за друштвеним преображајем компензује на разне начине – напуштао је књижевни еснаф, оснивао алтернативно друштво писаца; оснивао издавачку кућу и алтернативне књижевне часописе; организовао ванинституционална дружења и саветовања... У традиционално духовно инертном и, самоуправним синдромом, оштећеном друштву, оптерећеном нарцисоидним осећајем посебности и комплекса више вредности, уз то и без новчаних средстава, ни на ванинституционалном пољу Ивановић није могао да постигне нарочите резултате, али на пољу морално-политичког и интелектуалног ангажмана и мали помаци имају немерљиве, каткад и далекосежне последице.

* * *

У овом двоструко мотивисаном есеју – да прикаже Ивана Ивановића и као писца и као ангажованог интелектуалца – можда је требало у већој мери осветлити његов ауторски рукопис, особеност његове поезике и књижевног умећа. Тај пропуст у портретисању Ивановића је готово редован, а усудио бих се рећи: и природан. Редован је што су свако његово дело – због судбине *Црвеног краља* – и читаоци и критичари априорно очекивали и превасходно перципирали као морално-политички а не као литерарни догађај. Тако профилисаним пољем очекивања овај значајан писац друге половине минулог и првих деценија овог века у великој мери је оштећен – сведен је на једну, додуше крупну и значајну, димензију: на простор морално-политичког ангажмана, али мада је тај простор од судбинске важности, ипак је у нашој перцепцији нанео крупну штету објективном сагледавању Ивановићеве књижевне вредности. А она је импресивна! Швајцарска списатељица Мари фон Ешенбах открила је да нов исказ који нам изгледа као већ давно изречен, нов исказ који

нас доима као наш колективни идиом, има велику уметничку вредност! Иако личи на ничији и свачији исказ! У томе и јесте његова величина: „Реците нешто први пут тако да изгледа као свима разумљиво и познато – и бићете велики!“ – сажима ту поетику госпођа Ешенбах.

Зашто – може се читалац овог есеја упитати – наводимо гледиште знамените аустријске списатељице и теоретичарке књижевности уместо да једноставно констатујемо да је Иван Ивановић писац једноставног стила, писац коме није битно *како* ће нешто рећи у својим књигама већ *шта*? Зато што то не би била пуна истина о његовој поетици и књижевном умећу. Ивановић доиста гаји од почетка свог бављења писањем једноставан стил и доиста му је најбитније *шта* ће рећи/описати/поручити, али далеко од тога да му није битно *како*, то јест стил и други поетички елементи. Напротив, и то му је веома битно и од почетка је веома озбиљно радио на свом стилу. Зато је пажљивом и упућеном читаоцу одмах препознатљиво да су његов стил и поетика у целини у знаку онога што су руски књижевни теоретичари, познати по књижевно-историјској етикети као формалисти, назвали *сложеном једноставношћу*. Тај појам можемо по аналогiji схватити као неку од легура какве се користе у савременој технологији због изузетних перформанси. Другим речима, то је легура коју чини више, каткад мноштво елемената, али тако обједињених да чине максимално хомогену целину. Зато код Ивановића и других писаца који су гајили ту поетику, међу којима се посебно истиче и писац који је био један од Ивановићевих претеча и узора – Хемингвеј – не разабрамо на први поглед ту сложеност већ нам је у првом плану значењски слој (садржај, фабула, композиција; збирно речено: референтност а не стил текста). Стил је толико избрушен и сви други поетички елементи (укупна стратегија и тактике грађења текста) да не привлаче пажњу сами по себи већ су увек у функцији садржаја и значења. Но, пошто та одвојеност између, старински речено, стила и садржаја никад није апсолутна, вредан књижевни текст увек надилази сферу садржаја и значења и осамостаљује се у вредност по себи. Зато и кад читамо делове текста о најзбудљивијим, судбоносним тренуцима Ивановићевих јунака, ми остајемо свесни да не читамо *репортажу* о истинским животописима већ *романе* или *приче* о књижевним, уметничким ликовима; иако дубоко коснути дирљивим описима, свесни смо да смо у свету фикције. А што је та фикција у аутентичној уметности дубља пројекција од пуког снимка фактичког стања, стварног живота, друштвено-политичке сфере која кроји наше судбине, утолико је више респектујемо и доживљавамо

је и као друго ја факције и као њеног коректора и судију; и као њеног двојника и као њену негацију и супротност...

Ако писац темељи своју поетику на поимању језика као општег добра а не као забрану филолошке елите, ако жели да буде читан од свих а не само од *изабраних, најобразованијих*, природно је да га у том кључу разабрају и описују и критичари и други књижевни посленици. Но, и ако би се Ивановићевом замашном опусу пришло и техничким речником и методолошком апаратуром модерне критике и књижевне теорије, као што тумачи широм света анализирају Хемингвејеву наоко једноставну поетику, ни Ивановић ништа не би изгубио – све његове високе књижевне одлике само би имале више или мање друкчије називе – уместо израза *сочни језик средине* могли смо употребити израз *специфични локални идиолект*. Примера ради, у савременој књижевно-теоријској дебати о разликама између референтне и текстуалне поетике њени истакнути промотери Анкерсмит, Савил, Смит и Рифатер, закључили би, као и у анализи писаца којима су се бавили, да ауторски акценат на једном или другом не утиче ни на истинитост ни на уметничку вредност текста; уметничка истина, односно њена вредност, чак је независна и од стриктних опција – опредељења за *факта* или *фикцију*. Ако овај увид саобразимо времену и простору, сетићемо се да је гро романа, прича, песама ... у првим поратним годинама, чак и деценијама, био далеко од истине, иако је био мотивисан стварним збивањима. И обратно, наше прве дубље уметничке истине долазиле су из слободних *артистичких* или чисто *естетичких* књижевних опредељења. Овде слободно можемо призвати и знамените појмове *аутономног* и *хетерономног* Велека и Ворена, као и Ингарденов појам *опализације*... Важно је нагласити да је Ивановић свесно и намерно писац једноставног стила да би био писац свих својих сународника, међу којима претежу необразовани и полуобразовани читаоци. А могао је, да је хтео, да буде прустовски софистицирани писац, за најписменију врхушку: дипломирао је светску књижевност са *теоријом књижевности*. Но, то не било у складу ни са његовом природом ни са жељом и амбицијом да буде писац за све, писац свог национа.

Однос према истини, вратимо се поменутиим теоретичарима, не зависи од спољног тематског или књижевностилског избора већ од кода грађења текста, од његове унутарње, аутентичне истине и убедљивости. Уосталом, то најбоље видимо и на политичким мега-пројектима или утопијама – кренуле су на историјски Олимп, у земаљски рај, а стигле у пакао! И сам Ивановић непрестано се бавио различитим видовима

и сегментима те мега-приче, остваривши низ дела особене књижевне вредности. У овом контексту, а уједно се враћамо модерном теоријском приступу Ивановићевом опусу, Лубомир Долежел и Дорит Кон заједнички су уопштили своје увиде да као што *fiction* и *faction* нису носиоци вредности, тако ни мега-приче, укључујући и највеће историјске и утопијске пројекције, немају никакву предност над такозваним малим причама о обичним стварима. Могу велике историјске нарације да буду даље од истине него приче о безименим херојима. Уосталом, нисмо ли у нашој књижевности имали безброј прича о Титу, не само литерарно мање вредних од прича о малим, већ и даљим од саме историјске истине? Иван Ивановић је успешно комбиновао и једно друго – мега-причу, коју можемо да назремо као оквирну или збирну причу свих његових прича, градио је мноштвом мини-прича и живописних детаља, зазивајући у нама двоструки доживљај – суочења са горким егзистенцијалним истинама и уживања у његовом текстуалном умећу, у живописним описима судбина и карактера такозваних људи из народа, чиме је саздао свеобухватан времеплов од преко пола столећа живота јужне Србије. Његова посебна величина је у томе што није дозволио да му лична невесела судбина засени визију друштва и народа коме припада. Попут Црњанског, испаштао је већим делом живота – а ни данас му, у такозваним озбиљним годинама, не цветају руже ни у егзистенцијалном ни у издавачком погледу, али то болно искуство није сузило његову списатељску оптику ни знатичељу – створио је (и још ствара) дело високе вредности, са упечатљивим и пунокрвним ликовима, галерију ликова од чудесних мајстора сналажљивости за преживљавање до беспомоћних жртава нехајног режима, описао наше друштво уздуж и попреко ванредним даром да увиди и најдубље запретане истине али и да нам ту истину дочара мајсторским умећем, на живописан и филмски упечатљив начин. Што се наше позориште мало бавило, а филм нимало, том грандиозном панорамом живота нашег национа у полувековном распону није Ивановићева кривица. Аутору ових редака је жао што је овај есеј само делимичан обухват пишевог опуса, у засад нереалној али чврстој нади да ће ово особено и социолошки захвално дело убудуће анализирати не само многи појединци већ и књижевни институти.